

TARİH YAZARI OLARAK AHMET RASİM

İsmet PARMAKSIZOĞLU

Kültür Müsteşar Yardımcısı

Türk nesrindeki orijinal üslu-
buyla edebî akımların ve okulların
dışında, edebiyat tarihimizde ken-
dine özgü bir yer yapmış olan Ah-
met Rasim, aynı zamanda Türk ta-
rihçiliği ve tarih yazıcılığında da
şöhret sağlamıştır.

Modern Türk kültüründe, ta-
rih alanında, tarih yazıcılığında hâ-
tıra, araştırma ve inceleme neville-
riyle Ahmet Rasim, önemli bir aş-
ma ifade eder. Destan, menkıbe,
şehname, vak'antivislik ve ruznâ-
mentivislik anlayışının ilerisinde,
terkibi mahiyette tarih yazıcılığı-
nın ilk örneklerini Ahmet Rasim
vermiştir denilebilir.

Ahmet Rasim'in tarih alanına
giren eserleri, makaleler ve hâtıra-
larla birlikte epeyce bir sayı tutar.
Tarihçiliğinde de üstadı Ahmet
Mithat gibi Türk okurunu aydınlı-
ğa, bilgiye, yüzyılın kültürüne ula-
ştırma çabası içinde olan yazar, bel-
li bir alanın araştırmacısı olmak yani
tarihte bir ihtisas sahibi olmaktan
çok, insanlık tarihinin belli başlı
olaylarını, dönemlerini, özellikle
Türk tarihini okurlarına aktarmak

ve tanıtmak maksadını gütmüştür.
Bunun içindir ki, Ahmet Rasim,
Osmanlı-Türk tarihine ait eserle-
rinden başka, eski Romalılardan,
Cizvit tarihinden, Menakıb-i İslâ-
ma kadar çeşitli konular üzerinde
eserler vermiştir. Onun bu gayret-
leri, okurlar arasında tarih merakı-
nın uyanması, tarih sevgisinin aşıl-
lanması bakımından şüphe yok ki,
çok olumlu olmuştur denilebilir.

Ahmet Rasim'de tarih sevgisi,
tarihi, özellikle kendi tarihimizi öğ-
retmek kaygusu, kendi okul çağıyla
başlar. Tarihi yeni bir görüşle
ele almak ve bu bilgiyi okul çağın-
dan itibaren yeni yetişen kuşaklara
öğretmenin gerekliliğini o, yine da-
ha okul çağında iken anlamış bu-
lunmaktadır. Nitekim tarih konu-
larında yayınladığı eserlere bakılır-
sa onun daima okul çağındaki oku-
yuculara hitap ettiği görülür. Hat-
tâ dört ciltlik «Resimli ve Haritalı
Osmanlı Tarihi» bile İdadiler yani,
Liseler için hazırlanmış bir ders
kitabı olarak sunulmuştur. Böylece
Ahmet Rasim çalışmalarının ger-
çek sebebini açık bir şekilde tespit

etmiş olmaktadır. Onun tarih çalışmalarına temel olmak üzere yetişmekte olan kuşakları seçmesinde büyük isâbet gösterdiği muhakkaktır. Bu temeli bulmakta Ahmet Rasim'e, elbette, eserini yazmaya niyetlendiği devrede, Türk toplumunun sosyal ve politik durumunun önemli etkisi olmuştur. Tarihimizde istibdat devri diye adlandırılan II. Abdülhamit saltanatı içinde kendini bulan yazar, tarih konusunda en büyük eserini yeni kurulan hürriyet rejimi içinde vermiştir. Türk milletinin ümmet çağından millet çağına geçiş devresinde meydana getirilen bu eser, yazılırken elbette faydacı bir amac güdecekti. Yazar, bunda yeni nesilleri hedef tutmakla, Türk milliyetçilik akımına geniş ölçüde yardımcı olmuştur. Bu kaniya, daha istibdat devrinde ulaşan yazar, ilk önce «Küçük Tarih-i Osmanî»yi meydana getirdi. Tarih dersleri için hazırlanan bu kitap, büyük eserin ve onun temel düşünce sisteminin ilk örneğiydi. Her ne kadar o devrin Encümen-i teftiş ve murakabesinin sansüründen kurtulamayan ve bu yüzden, yarıdan fazlasının çıkartılması gibi tahrip edici bir sonuçla okurlara sunulan bu eserde de Ahmet Rasim, milletlerin milli şuura, tarihlerini bilmek yoluyla ulaşabilecekleri tezini savunmakta idi. Eserin sansür yoluyla tahrip edilmesi ve yazarın aynı korkuyla bir çok fikirlerini esere alamaması da bu gerçeği ifade etmektedir. Ahmet Ra-

sim bu düşüncesini şöylece belirtmektedir. «Eserim büyük bir teveccüh-i mültefitâneye nâil oldu. Müftehir olmaktan ziyade memleketimizde tarih hakkında epeyce kuvvetli bir fikr-i ciddi mevcut olduğuna hasbe'l-hamiye sevindim. Bilhassa talebe-i mekâtibin temin-i istifadâtı için çalıştım. Maksadım tarihini bilmeyen millet münkarız olur nass-i tarihîsinin fima ba'd bizden kat-i alâka eylememesine hizmet etmektir. Ruslar tarihlerini yazdıktan sonra milliyetlerini ispat edebildiler. Bu hakikat meydanda buldukça asar-i tarihîyeye vereceğimiz ehemmiyetin ne kadar azim olması iktiza edeceğini tasdik etmemek mümkün değildir. Bugün her bildiğimiz millet-i muntazama ve medeniye tarihine sahip olan milletlerdir. Tarihi cem'edilmemiş ve rabîta-i ilmiye ve fenniyyeye mukarin olmamış milletler henüz terbiye-i siyasiye ve medeniyesini ikmal etmemiş olanlardır. Osmanlı talebesi bu dakika-i mühimmeyi asla nazar-i hamiyetten dur tutmamalıdır.» Dağılma ve çökme halinde bulunan Osmanlı İmparatorluğunu, meydana getiren bütün toplumların milli şuurlarına ulaşarak ayılma ve istiklâl dâvasında oldukları bir devirde, yaşayan yazar, bağlı bulunduğu Türk toplumunu uyarma yolunda giriştiği bu samimi gayretiyle milliyetçilik tarihimizde unutulmayacak fikir yönünü ortaya koymaktadır. Ahmet Rasim, diğer yazı ve eserleriyle Türkçenin

yeniden kurulması için nasıl bir gayret sarfetmişse tarihi eserleriyle de milli şuuru uyandırmak, benliğimizi bulmak uğrunda aynı olumlu yolda başarı sağlamıştır.

Ahmet Rasim'in tarîh görüşü, ruznâme ya da, vak'anüvislik anlayışının çok ilerisinde terkipçi bir tutum göstermektedir. Bu terkipçilikte kişisel yönetimle özgür yönetim arasındaki kesin farkı belirtmek için derece derece açılan ve derinlemesine gelişen yeni bir görüş ortaya çıkarmıştır. Tarihi sadece politik ve askerî davranışların bir özeti, bir miktar soysop bilgisi ve nekroloji dergisi olarak gören eski görüşün yanında Ahmet Rasim, tarihçiliğiyle bir merhale teşkil eder. Onun Türk tarihinin dışında derlediği, özetlediği eserler bu anlayışının örnekleri olarak yer alır. Nitekim yine okullarda Osmanlı tarihinden ayrı olarak dünya tarihinin çeşitli devirlerinin de okutulması gerektiği fikrinde olan yazar, İstibdat devrinde bir işaret olmak üzere «Küçük Tarih-i İslâm»ı yazmıştır. Ancak onun tarih öğretimine getirmek istediği bu geniş görüş, derhal tepki ile karşılanmıştır. Yazar bu davranışının sonucunu şöyle belirtmektedir. «Mekteplerimizde Tarih-i İslâm dersleri açılmak fikrini ileriye sürerek bizi taraflardan tasvib edilmek hasebiyle Küçük Tarih-i İslâm namıyla bir kitap daha neşreyledim. Bu son bir teşebbüs idi. Çünkü ondan sonra hükümet-i müstebidenin na-

zar-i dikkat ve tecessüsü tarih üzerine kemâl-i dehşetle dikilip kaldı.» Halbuki önce, her Türk kendi tarihini bilmekle yükümlüdür. Kendi tarihini bilmek ise, gerçekte derecelere ayrılabilirse de, hiç olmazsa birinci derecede bir bilgi sahibi olmak şarttır. Yazar, bu hizmeti yapmakla kendini yükümlü görüyor. Türk okurunun birinci derecede öğrenmesi gereken tarihi bilgiler ise, Ahmet Rasim'e göre, yukarıda işaret ettiğimiz gibi sadece kronoloji ve nekrolojiden ibaret değildir. Önemli olan sosyal yapının niteliğidir. O, bunu, «Bu tarihte en ziyade nazar-i dikkate aldığım, nasıl yaşamış olduğumuzdur» sözleriyle belirtmektedir. Böylece Ahmet Rasim, Türk tarihçiliğine yeni bir anlayış getirmiştir. Tarihi, olayların kaynaklarından, sosyal bünyenin geçirdiği gelişimlerden, fikri, ahlakî akımlardan, hattâ coğrafya'nın olaylara yaptığı etkilerden ele almak ve ona göre yeni bir terkip halinde sunmakla Ahmet Rasim, kendisinin de ifade ettiği şekilde bu çapta bir çalışma yapan Türk tarihçilerinden ilki olmak mazhariyetine erişmiştir. Eserinde yer yer bu özelliğe dokunmakta olan Ahmet Rasim'in tarih zevkini okuyuculara aşlamak konusunda ele aldığı diğer unsurlar da resim, harita, plâns ve istatistiklerdir. Bu dört vasıtanın tarih kitabını zevkle okutmak, eseri renklendirmek, tarihi bilgileri kolayca kavratmak bakımından nasıl eğitsel bir değer

taşıdıklarını bugün açıklamaya artık bir gerek yoktur. Bir kitabın tutunmasında baskının önemi, bugün tartışma konusu dışındadır. Ancak, onun eserinin bu özelliğini burada belirtmekten maksat, Ahmet Rasim'in mükemmel bir eğitici olduğuna dikkatleri çekmektir. XX. yüzyılın başında Türk okurlarına kendi tarihlerini öğretmek, sevdirmek ve zevk aldirmek amacını güden bir yazarın, başarıya ulaşmak için vasıtalarından ne kadar isabetle faydalandığını gösteren bu metod, kendisinden önce hiç bilinmediği gibi, zamanımızdaki okul kitaplarında dahi başarıyla uygulanıp uygulanmadığı tartışma konusu olmaktan çıkmamıştır.

Ahmet Rasim'i orijinal bir tarihçi olarak şöhrete ulaştıran diğer bir özelliği de «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi»nin büyük bir kısmını kapsayan Fâide başlığı altındaki notlarıdır. 297 konu başlığında toplanan fâideler, I. ciltte 154, II. ciltte beşi mükerrer numarada olmak üzere 56, III. ciltte 45 ve IV. ciltte 42 tanedir. Fâideler genellikle örf ve adetleri, devlet kuruluşlarını, ordu teşkilâtını, idarî, askerî ve mâlî yönetimi, yüzyıllar boyunca bunların geçirdikleri değişiklikleri ve gelişimleri, toplumun yaşayışını, günlük hayatı, zevkleri, eğlenceleri, tarih deyimlerini, müesseseleri ve fonksiyonlarını, yabancı devlet ve milletlerle ilişkileri, andlaşmaları, halk hareketlerini, fikrî ve ahlâkî akımları toplamak-

tadır. Bu suretle yazar, metinde geçen olayların okurlar tarafından daha kolaylıkla anlaşılması, bunlar üzerinde kendilerine göre bir açıklama yapma, ilişkiler kurma ve muhakeme etme imkânlarını ortaya koymuştur. Fâideler ilk ciltte daha çok tarihi şahsiyetleri, kurumları tanıtmaya niteliğinde olduğu halde, öteki ciltlerde tasvirî bir mahiyet almaktadır. Yazar, ikinci ciltten itibaren böyle bir gelişme yapmayı okurlarının gösterdiği ilgiye dayamakta ise de, böyle bir gelişmenin birinci ciltte tanımlanan deyim ve kavramların ışığı altında okuyucuya metinde sınırlı ölçülerde verilen olayları daha geniş ve rahat bir biçimde aksettirme zorunundan doğduğu aşîkârdır. Eserin yazılışından zamanımıza kadar geçen yıllar içinde, fâidelerde ele alınan çeşitli konular üzerinde Osmanlı tarihi ile uğraşanlar tarafından yapılan araştırmalar ve bulunan yeni vesikalarla, Ahmet Rasim'in verdiği bilgilerin artık fazla bir önemi kalmamışsa da, Ahmet Rasim kurumlara, âdetlere, örfelere, geleneklere, unutulmuş ya da bırakılan ünvan ve görevlere eğilen ilk Türk tarihçilerinden biri olmak özelliğini dâima muhafaza edecektir.

Ahmet Rasim'in Türk tarihi konusundaki genel görüşünün bugünkü görüşümüzle uyuşmadığı hususunu da belirtmek gerekir. Ümmet anlayışından, millî şuura geçiş devresinde eserlerini veren bu tarihçi-

mizin, Osmanlı ve Türk kavramlarını bugün, bizim kadar, bütün açıklığı ve seçikliğiyle belirtmesine zamanının fikri hasılası bakımından zaten imkan yoktu. Ancak, Ahmet Rasim'in Osmanlı dediği bu milletin tarihi menşei konusuna, her ne kadar noksan olsa da, eğilen ilk tarihçilerimizden biri olduğu muhakkaktır. Eserinde Türklerin menşei konusuna ilk Fâidede bir nebze Türk tarihi başlığıyla girmiş olması, millî şuura geçiş devresindeki bir yazarın gösterdiği tepki olmak itibarıyla cidden değerlidir. Eserinde Osmanlı ve Türk deyimlerini daima karıştıran daha doğru bir ifadeyle, bu iki deyim arasındaki farka henüz ciddi bir şekilde vâ tarihini Osmanlı imparatorluğunun ölçüleri dışında nâtalâa etme yeteneğine kesin olarak kavuşmuş telakki olunamaz.

Eserinin geniş plânı, dünya tarihinde çok önemli ve özel bir yer işgal eden bir imparatorluğun tarihini yazmak gibi çok zor bir konuyu işlemek zorunu, Ahmet Rasim'i inceleyici ve araştırmacı bir tarihçi olarak değil, terkipçi bir tarihçi olarak kabul etmemizi gerekli kılmaktadır. Onda kaynak tenkidini gerçekleştirmedini araştırmak insafsızlık olur. Kendi ifadesine göre «bu mâhsulün ne kadar medîd bir çalışma neticesi olduğunu erbâb-i insaf takdir eder, nâkıs, pejmürde, dağınık, eksik ve adedi iki yüzü müteceviz yazma ve matbu âsâr-i tarihiye-i Osmaniye ile tevarih-i ecne-

biyeden böyle bir hulasa vücuda getirmek zannederim ki bir kâr-i sehl değildir.» Gerçi yazar pek çok eser karıştırmış ve bunlardan kendi eserine fikir olarak, metin olarak pek çok bilgi aktarmıştır. Ancak bu çalışmalarında kaynak tenkidini kat'iyen dikkate almadığı da bir gerçektir. Bir örnek olmak üzere, Hilâfet müessesesinin Osmanlı hânedanına geçişi konusundaki kaynağının verdiği bilgi üzerinde, her hangi bir araştırma yapmaması, hattâ durmaması, tamamen uydurma olan bu bilginin eseri vasıtasıyla bu gün bile okul kitaplarımızda halâ devam ettirilmesine sebep olduğunu söylemekle yetineceğiz. Yazar, Türk kaynaklarında böyle bir bilginin olmayışına dikkat ederek, bir XVIII. yüzyıl ermeni tarihçisinin verdiği habere değer vermeyebilirdi. Kaldı ki yine bu yıllarda başka bir araştırmacı D'Ohhson'un getirdiği söylen-tinin tamamen uydurma olduğunu ortaya koymuştu. Ahmet Rasim'in kaynak tenkidi yapmadan kaynakları kullanmış olduğuna Ahiler, Osman Gazinin rüyası, Kılıç kuşanma v. b. bir çok olay, kurum ya da töreyi açıklarken düştüğü çelişmeler gösterilebilir. Esasen onun, eserini kaleme alırken orijinal, çeşitli ve bol bilgi toplama endişesini öne almış olduğu görülmektedir. Bu sebeble olayları değerlendirirken birinci derecede kaynakları öne almak suretiyle inceleme yapmak yerine bol bilgi bulma ve bilgileri aktarma çabasına düşmüş olduğu ka-

bul olunabilir. Aslında Ahmet Rasim'den böyle bir çabayı da beklemek fazladır. Çünkü o, bir halk yazarı olmak niteliği içinde halka, özellikle öğrencilere hitap etmektedir. Bu bakımdan eserinde hakiki kaynakla, kaynak olma niteliği şüpheli bir kitabı yanyana görmek ve yazarın her ikisinden de aynı değer ve ölçülerle faydalandığını tespit etmek her zaman mümkündür.

Bütün eksik ve hatalı taraflarıyla da olsa, Ahmet Rasim eserleriyle kendini kabul ettirmiş, tarih kitapları yıllarca öğrencilerin hatta öğretmenlerin başvurdukları başlıca eserler olmak özelliğini muhafaza etmiştir. Eserlerinin böyle bir ilgi görmesinin başlıca nedeni ise, zamanına kadar hattâ ondan sonra, uzun bir süre bu tipte eserlerin Türk edebiyatına kazandırılmamış olmasıdır. Ahmet Rasim'in dediği gibi, «Tarihlerimizi okumak adeta bir hünerdir. Arapça ve Farsî bilmek ve kendi lisanına biraz behreyâb olmak alelumum tarihlerimizin anlaşılması için kâfi değildir. Hususi tarihlerle vak'ânüvisler mazbutatını kâmilten okuyup, ıstılahat ve mevzuata kesb-i vukuf etmek, Osmanlı coğrafyasını atik, cedid eyice bilmek, teşrifat risalelerini ve tezâkir-i şüerayı, mektubât-i resmîyeyi yoklamak, biraz da ananata akıl erdirmek bir dereceye kadar husul-i maksadı temin eder.» Yazarın harf ve dil devrimlerimizden önce, Türk tarihinin öğrenilmesindeki zorluklar konusunda sıraladığı bu engel-

lerin her biri, bu gün için özel bir öğretime konu teşkil ettiğine göre, onun eseri her ne kadar İdadi öğrencileri için yazılmışsa da, gördüğü ilginin nedenlerini açıklaması bakımından önemlidir.

Ahmet Rasim, tarihin çeşitli alanlarından derlediği materyalleri, gerektiğince çeşitli eserlerinde tekrar kullanmaktan çekinmemiştir. Meselâ, «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi» nin Fâideler bölümünde bulunan; Bizde Lubyat, Hırka-i Şerif Ziyareti, Devlet sırlarını ifşa v.b. başlıkları taşıyan yazıları «Tarih ve Muharrir» adlı eserinde de görmek mümkündür. Onun bu şekilde davranışını edebiyatımızda, halk seviyesinde, çeşitli konularda bu derece bol eser veren yazarın elde ettiği materyalleri çeşitli yerlerde kullanmasını, varmış olduğu fikri seviyeyi ve düşünce sistemini halka aşılama konusunda bir tavır olarak değerlendirmek mümkündür.

Tarih alanında Ahmet Rasim, yukarıda da işaret olunduğu gibi bir araştırmacı ve inceleyici olarak değil, bir öğretici, ortaya koyucu olarak çalıştığı için çeşitli konularda yazarak, çevirerek, aktararak eserler meydana getirmiştir. Bunlar derleme tarihler, çeviri eserler ve hâtıralar olmak üzere genellikle üç bölümde toplanabilir. Eserlerini ise yazı, roman ve metin olarak üç ayrı çeşitte kaleme almıştır. Tarihi roman konusunda Ahmet Rasim'den kalan, biri çeviri olmak üzere iki eser vardır. Pek tanınmış bir eser

olan Borjiyalar'ın çevirisini, Ahmet Rasim 1303 (1888) te yapmıştır. (Borjiyalar. İstanbul 1303 Matbaa-i Ebüzziya). Yerli eseri ise, 1313 (1897/98) Türk-Yunan savaşı ile ilgili olan ve konu olarak savaşa katılan bir subayın geride kalan ailesinin başından geçenleri işleyen romanı, «Askeroğlu» dur. (İstanbul 1315 Tahir Bey Matbaası, 103 S. Malûmat Kütüphanesi). Tarih ve toplum hayatı ile ilgili yazıları özellikle toplumumuzun XIX. yüzyıl içinde geçirdiği safhaları tanıtmak bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Güneçtikçe kaynak olma niteliğini kazanan bu yazıların da Ahmet Rasim, yakın tarihimizin ve toplumumuzun karşılaştığı problemleri bazan mizah, bazan da ciddi açıdan ele alarak incelenmektedir. Bu yazılarıyla Ahmet Rasim, toplumu düştüğü krizlerden uyarma amacını gütmektedir. Bunlar arasında «Tarih ve Muharrir» de yazar, az bir bölümü eski devirlere, çoğunun Meşrutiyet yönetiminin getirdiği yeniliklerle ilgili yazılarına ayırmıştır. İçinde lisan, tarih, eski eğlencelerimizi inceleyen «Bizde Lübiyat» adı altında üç yazı, III. Selim'e ait iki makale, Bizde Fransızca, Bizde Sanayi'i Nefise, Hırka-i Şerif ziyareti, Dayak, Kılıç kuşanma, Saadet değişmesi, Papalıkla münasebetlerimiz, Livadyaya doğru, Devlet sırlarını ifşa, Gül bayramı, Kürk ve ömür uzunluğu adlı yazılar vardır. «Tarih ve Muharrir» (Osmanlı Hayat-ı İçtimaiyesi hakkında. İstan-

bul 1329 Selânik Matbaası, 191 S. Muhtar Halit Külliyyatı. Kısım-ı Tarih-i İçtimai). Ahmet Rasim, Balkan ve Birinci Cihan Savaşı sonunda Türk toplumunun karşılaştığı ağır iki krizi zamanın şartları gereğince mizah çerçevesi içinde sunmak zorunda kalmış, bu acı günlerin gerçeklerini donmuş gültücükler halinde tespit etmiştir. Onun mizah üslubunda dahi toplumun acı gerçeğini ortaya koyuşu, kaleminin gücü ve sanatı bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Bu yazılarında Ahmet Rasim şeklen gülen, fakat hakikatte ağlayan ve ağladığını hissettirmeyen bir yazar olduğunu ispat etmiştir. Balkan Savaşı devresiyle ilgili yazıları «Cidd-ü Mizah» (İstanbul 1336 İkbâl Kütüphanesi. 224 S.) Birinci Cihan Savaşı sonu yani kötü mütareke yıllarına ait yazıları ise «Gülüp Ağladıklarım» (İstanbul 1340 İkdâm Matbaası. 248 S.) adıyla yayınlamıştır. Ahmet Rasim'in gazetecilik kudretini gösteren fakat içinde yer alan tarihi makaleleriyle onun tarih görüşünü aksettiren eseri «Muharrir bu ya» (İstanbul 1927 Hamit Matbaası) dır. Bu eserinde Fes hakkında, Şapka giyenler, Şapkaya dair, Gene külah bahsi, Cemal Paşa, Cemal Paşa ile Şam'da, Cemal Paşa ile Kudüs'te, Ordu çölde ben Kudüste, Meşrutiyetin ilk yıllarında, Ruslarla ilk siyasi münasebetlerimiz, Rütbelerin lâkapların ilgası münasebetiyle başlıklı yazıları onun toplumsal tarih görüşünü, aktüalite ile tarih arasın-

da bağ kuran usta tarafını göstermek bakımından önemlidir.

Halka tarih şuurunu kazandırmak, tarihi sevdirmek amacıyla gerek çeviri, gerek telif tarihi eserleri de epeyce bir sayı tutar. Bunlardan ilk yayınlanan Pierre Larousse'un «Les Fleurs Historique» adlı eserinden seçilme bazı tanınmış tarihi olayların derlendiği «Ezhar-i Tarihiye» (İstanbul 1304 Matbaa-i Ebüzziya. 51 S. Kitaphane-i Ebüzziya 62) Ebüzziya Tevfik'in tavsiyesi üzerine hazırlanmıştır. Birinci cüzü yayınlanan bu eserin devamı yayınlanamamıştır. Yine Türkler için az bilinen bir konuyu Jesuitlerin tarihini ise, Leo Taxil'in eserinden özetleyerek «Cizvit Tarihi» adı altında halka sunmuştur. (İstanbul 1304 Matbaa-i Ebüzziya. 44 S. Kitaphane-i Ebüzziya 34) Halk için genel tarih kültürü vermek amacıyla hazırlanan «Tarih-i Muhtasar-i Beşer» (İstanbul 1304 Matbaa-i Ebüzziya. 71 S. Kitaphane-i Ebüzziya 37) kısaca yazılmış bir ilk çağlar tarihidir. İlk insandan itibaren toplumun geçirdiği devrimi ve uygarlığın doğuşunu anlatarak dinlerin çıkışına kadar uzanır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın temel ilkelerini tanıtır. Roma kültürü hakkında yazdığı eseri, «Eski Romalılar. 1 ve 2. cüzler» (İstanbul 1304-1306 Matbaa-i Ebüzziya. 76,64 S. Kitaphane-i Ebüzziya 56,79) Roma kurumlarını ve toplumunu bütünüyle tanıtmaya çabasını gösterir. Ahmet Rasim'de Türkler için öğrenilmesi gereken

konular arasında İslâm kültürü de büyük bir önem taşımaktadır. Ahmet Rasim'in okul tarih kitapları dışında İslâm tarih ve kültürü ile ilgili eseri, «Menakib-i İslâm» (İstanbul 1325-26 Matbaa ve Kütüphane-i Cihan-Mahmud Bey Matbaası. 594 S.) dır. Ahmet Rasim bu eserini İstibdat devrinin son yıllarında yazmıştır. II Abdülhamit idaresinde çeşitli zorluklarla karşılaşıkça fikir özgürlüğünü kısıtlamayı şiddetlendirdiği için yazar, Menakib-i İslam'ı bazı dinî vesileleri ve kutlu günleri ele alarak meydana getirmiştir. Böylece tarih konusunda halka yapmak istediği hizmeti yerine getirmeyi başaran Ahmet Rasim, bu eserinde İslâm ülkelerini tanıtmak, İslâm kültürünü ve medeniyetini anlatmak, İslâm kurumları üzerinde fikir yürütmek imkânını bulmuştur. Bu çalışması ayrıca Padişah tarafından da değerlendirilmiş ve ikinci dereceden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir. Bunların dışında onun toplumsal ve uygar tarih görüşünü ortaya koyan «Terakkiyat-i ilmiye ve Medeniye» (İstanbul 1304 Matbaa-i Ebüzziya 71 S. Kitaphane-i Ebüzziya 47) ve «Arapların terakkiyat-i medeniyesi» (İstanbul 1304 Osmanlı Kütüphanesi. 128 S.) ile, yeryüzünde ticaretin gelişmesini açıklayan «Tarih-i Ticaret. Servet-i Fünun 1891» adlı eserleri daha vardır.

Ahmet Rasim'in en büyük özelliği okul çağındaki çocukların tarih konusundaki zorluklarını gider-

mek, yani tarih ders kitapları yazmak için sarf eylediği ciddi gayrettir. Böylece millî şuuru beslemek amacını güden yazar, okul kitabı olmak üzere 5 eser vermiştir. Bunlar, «Küçük Tarih-i Osman-i» (İstanbul 1306 Şirket-i Mürettibiye Matbaası. 56 S.), «Osmanlı Tarihi» (İstanbul 1307 İstapan Matbaası 83 S.), «Resimli Küçük Tarih-i Osman-i» (İstanbul 1331 Tefeyyüz Kütüphanesi. 64 S.) Osmanlı tarihi dersleri için hazırlanan bu üç eser, hemen hemen biri birinin aynıdır. Yalnız üçüncü baskısı diyebileceğimiz «Resimli Küçük Tarih-i Osman-i» de yazar, Abdülmecit'ten 1908'e kadar bir bölüm ile V. Mehmed Reşad devrinden bir kısmını da metne eklemiş bulunmaktadır. Ayrıca küçük çocukların metni rahatça okuyabilmeleri için harfler üzerinde bazı işaretler de taşıyan bu eser, harf devriminin gerekliliğini ortaya koyan bir özellik de göstermektedir. Türk çocukları için Arap alfabesinin zorluğunu gidermek amacıyla yazar, bu eserinde bir çeşit transkripsiyon alfabesi kullanmıştır. Ahmet Rasim'in okul kitapları arasında ayrı bir eseri «Küçük Tarih-i İslam» (İstanbul 1306 Kitapçı Arakel. 178 S.) dır. Küçük Tarih-i Osmanî'den sonra öğrencilere daha geniş bir tarih kültürü ve şuuru kazandırmak ve tarih müfredatında ileri bir hamlenin başlangıcı olmak üzere Rüştîyeler için hazırlanan bu ders kitabında her konunun sonuna bir özet ve metinde yıldızlarla

gösterilen okunması zor kelimeler için metnin sonuna bir lugatçe eklenmiştir. 17 sayfası İslâm, arta kalan kısmı da Abdülmecit zamanına kadar Osmanlı tarihidir.

Ahmet Rasim'in tarih çalışmaları arasında anılabilecek ilk önemli eseri «İki Hatırat Üç şahsiyet» (İstanbul 1332 Matbaa-i Hayriye. 211 S.) dır. Abdülhamit devrinin iki meşhur sadrîazamının, Said ve Kâmil Paşaların hatıratlarına dayanarak bu iki zatla beraber devrin hükümdarı II. Abdülhamid'i tahlil etmektedir. Eser, XIX. yüzyıl Türkiyesinin bu pek tanınmış üç şahsiyetini ele almakla tarihimizin önemli bir bölümünü incelemiş olmaktadır. Yazarın bu devrin olaylarının büyük bir kısmında görgü şahidi bulunması, eserin tahlili bir tarih araştırması olarak değer kazanmasına yol açmaktadır. Ahmet Rasim böylece ilk defa inceleyici ve eleştirci bir tarihçi hüviyetiyle kendini göstermektedir. Onun tarih çalışmalarıyla ilgili bir başka eseri ise, «İstibdattan Hakimiyet-i Milliye'ye» adını taşımaktadır. (İstanbul 1923 I - II C. Vatan Matbaası. 287, 168 S. Kanaat Kütüphanesi). Ahmet Rasim bu eserinde modern Türkiye'nin doğuşundaki tarihi gerçekliği ve zorunluğu kaynaklarından itibaren incelemek suretiyle Türk devrimleri konusunda ilk eser veren yazar olmak bahtiyarlığını elde etmiştir. Özgürlük duygusunun memleketimizde yerleşmesi, yayılması ve gerçekleşmesi bakımlarından devrimler tari-

hiyle uğraşan tarihçilerin bu eserden geniş ölçüde faydalanacakları şüphesizdir. Ahmet Rasim bu eserde esas hareket noktası olarak özgürlük fikrini ele almıştır. Bu fikrin Fransa inkılâbı ile batıda gerçekleşmesi üzerine Türkiye'deki etkilerini incelemek ve gelişmesini ortaya koymak istemiştir. Bunun içindir ki, eserinde I. Abdülhamid'in ölümünden yani aynı zaman da başlayan Fransa inkılâbının Türkiye'deki ilk sonucu olan 1293 Birinci Meşrutiyet hareketine kadar geçen zamanı bir giriş olarak değerlendirmiş ve 1908 İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar olan devri ise konuya asıl metin olarak düşünmüştür. İki kitap halinde yayınlanan bölüm, eserin birinci kısmını yani giriş bölümünü kapsar. Birinci kitap, III. Selim'in cülûsundan Kırım Savaşına kadar olan gelişmeyi inceler, ikinci kitap ise Kırım Savaşından Abdülaziz'in tahtan indirilmesine kadar gelir. Kitabın metnini teşkil edecek olan 32 yıllık 1876 - 1908 bölümü yayınlanmamıştır. Ahmet Rasim'in başka bir araştırma mahsülü de Muammer Beyle birlikte yazdığı ve son olan «1828 Seferi-Bulgarya ve Rumeli'de Ruslar» (İstanbul 1932 Askeri Matbaa. 250 S.) dır. Ayrıca «İlk Büyük muharrirlerden Şinasi» adı ile bir de monografi meydana getirmiştir. Bu eseri öteki ünlü yazarlar izleyecek idiyse de, arkası gelmemiştir. Esere bir özet ve ilk büyük yazarlarla giriliyor. Bu iki bölüm Türk gazeteciliği bakımın-

dan önemli bir tarihçedir. Ondan sonra Şinasi'nin biyografyası incelenmektedir. Eserin sonuna ise Şinasi'nin Şair evlenmesi adlı oyunu eklenmiştir.

Onu tanıtan asıl büyük eseri ise «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi» dir. Üç yıl içinde baskısı tamamlanan bu eserin birinci cildinin ayrıca ikinci baskısı da yapılmıştır. Dört ciltten ibaret olan bu kitabın I. cildi 519, II. cildi 489, III. cildi 516, IV. cildi 752 sayfa olmak üzere tümü 2276 sayfadır. Eser, Türklerin ilk tarihi devirlerini belirten kısa girişle başlamakta ve Osmanlı devletinin kuruluşundan Abdülaziz'in son günlerine kadar gelmektedir. I. cilt I. Mustafa'nın ikinci defa tahttan indirilişinde, II. cilt Kaynarca barışında, III. cilt IV. Mustafa'nın tahttan indirilişinde, IV. cilt ise, Mahmud Nedim Paşanın sadriâzamlığında son bulmaktadır. Yazar, eserlerini hazırlarken zamanında geçerli olan Osmanlı tarihlerinden ve vak'anüvislerden geniş ölçüde yararlanmışır. Eserin hazırlanmasında kaynak tenkidi dikkate alınmamış, Namık Kemal'in «Evrak-i perişan» «Devr-i istila» ve «Tavaif-i mülukten» hulâsa gibi kompilasyon mahsülü eserler delil ve kaynak olarak kullanılmış, bu değerdeki eserlerle birlikte «Aşık Paşazade» veya «Hoca Sadeddin» gibi hakikaten kaynak niteliğinde olan eserlere de aynı derecede yer verilmiştir. Çoğu kere ikinci derecedeki eserlerin olaylar üzerindeki gö-

rüşleri, muhakemeleri ve hükümleri tarihi gerçekmiş gibi okuyuculara sunulmuş, ayrıca yazar da bu çeşit muhakeme ve hüküm yürütmede epeyce ileri gitmiştir. Eserde görülen bu metod yoksulluğu ve objektif olamama Ahmet Rasim'in eserinin bugün bir çok pasajlarıyla değerinin kaybolmasına yol açmıştır. Yazar, İkinci Meşrutiyet devrinin yarattığı özgürlük havası içinde ve özgürlüğün önem ve değerini tanımlamak için zaman, sosyal yapı, fikri seviye v. b. faktörleri bir yana bırakarak bu yönde taraf tutmadan kurtulamamıştır. Bu konuda bir fikir edinmek için yazarın düşünce sistemini kapsayan aşağıdaki seçmelere bakmak yetmekte-

dir. Ayrıca resim ve reproduksiyonlarda verilen lejandlarda da genellikle yanlış tanımlar, hatta yakıştırmalar yer aldığı, haritaların tarihi gerçeklere uymadığı de belirtilmektedir.

Böyle olmakla beraber eserin yayınlandığı 1910 yılından bu yana Osmanlı İmparatorluğu konularında ve kaynakları üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler sonunda esasen pek fazla bilimsel ve objektif olmayan «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi» değerinden pek çok şey kaybetmiş bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de modern tarih araştırmalarında bu eser, sayılı bir merhaleyi teşkil etmek özelliğini her zaman muhafaza edecektir.